

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Annete märkamise ja toetamise tegevuskava 2022–2027

Haridus- ja Teadusministeeriumi noorte- ja andepoliitika osakond

Sisukord

Eesmärk ja strateegiline alus	4
Põhiterminid	5
Lühendid	5
Sissejuhatus	6
1. Andekuse määratlemine ja õigusnormide täiendamine	9
1.1. Teiste riikide kogemus	9
1.2. Andekuse mõiste teoreetilised alused	10
1.3. Andekuse mõiste määratlemine	10
1.4. Õigusnormide analüüs ja täiendamine	12
1.5. Tegevusplaan	12
2. Annete tuvastamine ja toetamine	13
2.1. Annete tuvastamine	13
2.1.1. Alusharidus	13
2.1.2. Üldharidus	13
2.1.2.1. Hinded	13
2.1.2.2. Olümpiaadid	14
2.1.2.3. Testid ja hinnanguskaalad	14
2.1.3. Huviharidus	15
2.1.4. Juhendmaterjal annete tuvastamise toetamiseks	15
2.2. Annete toetamine formaalõppes	15
2.2.1. Alusharidus	15
2.2.2. Üldharidus	16
2.2.3. Kutseharidus	17
2.3. Annete toetamine mitteformaalõppes	17
2.3.1. Huviharidus	17
2.3.2. Noorsootöö	18
2.4. Üleilmsed suundumused annete toetamisel	18
2.5. Tegevusplaan	19
3. Alus-, üld-, kutse- ja huvihariduse õpetajate ning tugispetsialistide ja noorsootöötajate koolituste pakkumise tõhustamine annete toetamiseks	21
3.1. Rahvusvahelised suundumused	23
3.2. Tegevusplaan	23
4. Annete arengut soodustavad lisategevused	25
Tegevusplaan	26
5. Andekate õpilaste ja nende vanemate nõustamise süsteemi arendamine	27
Tegevusplaan	28

6. Andekate noorte ja nende juhendajate tunnustamine	29
Tegevusplaan	29
Kasutatud allikad	30
Lisa. Annete märkamise ja toetamise tegevusplaan 2022–2027	35

Eesmärk ja strateegiline alus

Annete märkamise ja toetamise tegevuskavas kirjeldatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi juhitud tegevusi laste ja noorte ainulaadsete annete toetamiseks alus-, üld- ja kutsekeskhariduses ning huvihariduses ja noorsootöös aastail 2022–2027.

Annete märkamine ja toetamine on seatud fookusesse strateegiadokumendis „Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035“. Selle dokumendi esimese strateegilise eesmärgi – „Õpivõimalused on valikurohked ja kättesaadavad ning haridussüsteem võimaldab sujuvat liikumist haridustasemete ja -liikide vahel“ – siht kõlab järgmiselt: „Õigus kvaliteetsele ja kaasavale haridusele: haridus on kättesaadav ja ligipääsetav, õppimine on toetatud ning õpivõimalused vastavad õppijate võimele ja vajadustele. Hariduskorraldus toetab ühiskonna sidusust. Valikurohked õpivõimalused on kättesaadavad kõigis Eesti maakondades“.

Siinse tegevuskava alusel liigutakse arengukavas sõnastatud eesmärgi saavutamise poole, seistes selle eest, et tegevuskava sihtrühma kuuluva andeka õppija võimeid ja vajadusi toetataks igal haridustasemel ja kõigis haridusliikides.

Ka teine alusdokument, „Noortevaldkonna arengukava 2021–2035“, puudutab vajadust märgata ja toetada noorte andeid. Selle arengukava strateegilise eesmärgi „Hoog“ puhul tõstetakse tegevussuunana esile vajadust toetada noorte annete ja tugevate külgede avastamist ja arendamist. Seda tehakse,

- tagades neile võimalused tegeleda oma huvide ja annetega süvitsi;
- tutvustades ja populariseerides erinevaid tegevusvaldkondi, sh lähtudes nii traditsioonidest kui ka uutest ühiskondlikest vajadustest johtuvatest arenguperspektiividest;
- luues noortele võimalusi suhtlemiseks oma ala professionaalidega.

Annete märkamise ja toetamise tegevuskava rakendamisega viiakse ellu noortevaldkonna arengukavas sõnastatud tegevusi suurel määral.

Põhiterminid

Andekus märgib lapse või noore märkimisväärset erinevust produktiivsuses või jõudluses, võimete arengus ja/või tulemuste kõrges tasemes või originaalsuses ühes (ilmneb anne) või mitmes (ilmnevad anded) valdkonnas võrreldes sarnases (haridus)keskkonnas viibivate eakaaslastega.

Loovus hariduses on rikkaliku kujutlusvõimega loov mõtlemine ja loov tegevus, mille tulem on uudne ning teistele arusaadav seoses konkreetse ülesandega.

Erivajadusega laps või noor on inimene, kelle võimetest, terviseseisundist, kultuurilisest taustast, isiksuseomadustest, õppest pikemat aega eemal viibimisest või muust põhjusest tingitud arenguvajaduste toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, -protsessis, kestuses, -koormuses ja/või -keskkonnas, taotletavates õpitulemustes ja/või töökavas, mille on õpetaja koostanud klassiga töötamiseks.

Lühendid

at	akadeemiline tund
EHIS	Eesti hariduse infosüsteem
HEV	hariduslik erivajadus
HTM	Haridus- ja Teadusministeerium

Sissejuhatus

Teiste riikide ja teaduslikule kogemusele tuginedes võib annete, sh loovuse märkamise ja toetamise vajadust põhjendada järgmiselt.

- Andekus on alati olnud riikide, rahvaste ja ühiskondade kestlikkuse oluline tegur. Üleilmastumise ajajärgul tähtsustatakse andekust üha rohkem just väikerahvaste, seega ka Eesti jätkusuutlikkuse kontekstis (vt nt Ziegler, 2009; Shavinina, 2013).
- Ande realiseerumine toetab kõiki ühiskonnarühmi (Glück & Tischler, 2022).
- Ande arendamine tagab inimesele valmisoleku tegutseda ühiskonnaelus agentselt ja tähenduslikult ning anda töö- ja ühiskonnaellu maksimaalne panus (Pärna, 2016; Põlda *et al.*, 2021).
- Annete arengu toetamine suurendab võimalike tippsooritajate osakaalu ja aitab vältida alasooritust. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) algatusel tehtavates rahvusvahelistes PISA uuringutes on Eesti probleemina nimetatud just nõrgemat tööd andekatega. Eesti õpilaste keskmised tulemused on teiste OECD riikidega võrreldes küll head, kuid vähe on tipptasemel sooritusi (Säälik, 2012). Alasooritajate osakaal on suurem eelkõige IQ alusel tipmissesse rühma kuuluvate õpilaste hulgas, eriti suur on alasooritajate hulk andekate poiste seas (Laidra, 2010). Uuringud näitavad, et kui tipptasemel sooritajale tähelepanu ei pöörata, kaotab ta oma taseme ühe-kahe aastaga (Heller-Sahlgren, 2018).
- Annete arengu toetamise põhimõtete ja tegevuste sõnastamine aitab õpetajatel rakendada kaasava hariduse põhimõtteid. Uuringutest on selgunud, et praeguses haridussüsteemis ei julgustata õpilasi kasutama kogu oma potentsiaali ning õpetajatel on raske õpetada tugevaid ja nõrku õpilasi ühes klassis, st ilmnevad kaasava hariduse põhimõtete rakendamise probleemid (Kitsing *et al.*, 2015).
- Annete ja loovuse arengu toetamine annab eneseteostusvõimaluse ning tagab selle kaudu õppija vaimse tervise ja heaolu (Kaufman, 2018; Lepisto & Pratt, 2017).
- Õpilaste loova mõtlemise arendamine on vajalik, sest loov mõtlemine mõjutab soodsalt õpilaste akadeemilist huvi ja saavutusi, identiteeti ning sotsiaal-emotsionaalset arengut, samuti kogemuste, tegude ja sündmuste tõlgendamist uudsel ja isiklikult tähendusrikkal viisil (Beghetto *et al.*, 2011; Carlile & Jordan, 2012; Glăveanu & Beghetto, 2021; Kaufman & Beghetto, 2009; Nemeržitski, 2020; Vögotski, 2016).

Viimastel kümnenditel on märgata suundumust, et annete arengu toetamisele osutatakse paljudes riikides senisest suuremat tähelepanu (enamasti PISA jt haridusuuringute tulemuste taustal), seejuures märkimisväärsete ressurssidega riiklike programmide kaudu.

Nii näiteks eraldas Hollandi valitsus aastaiks 2019–2022 igal aastal 15 miljonit eurot esimese ja teise kooliastme andekate õpilaste arenguvajaduste toetamiseks ning sellest summast on 1 miljon eurot aastas reserveeritud seireks ja mõju-uuringuteks. Saksamaa Liitvabariigi keskvalitsus ja liidumaad alustasid 2018. aastal andekate arengu programmi „LemaS“ („Leistung macht Schule“), mille kahe etapi (2018–2022 ja 2023–2027) tegevusi toetavad keskvalitsus ja liidumaad võrdsetes osades kokku 125 miljoni euroga. Iisraeli haridusministeeriumi kaudu eralda-

takse riigieelarvest u 25 miljonit eurot aastas andekate tuvastamiseks ja nende arengut toetavateks tegevusteks.

Annete arengule suurema tähelepanu pööramise suundumus osutab asjaolule, et tavalises hariduskeskkonnas ei tarvitse anded alati avalduda ega potentsiaal täielikult realiseeruda, mistõttu tuleb eakaaslaste keskmisest suurel määral erinevate õppijate puhul rakendada õpikeskkonnas nende vajadustele vastavaid kohandusi.

Kaasava hariduse paradigmas tähendab see lähtumist vajaduspõhisuse kontseptsioonist, mis tähendab toetusvajaduse eristamist kolmel tasandil: üldine, tõhustatud ja eritugi. Selle põhimõtte rakendamist võiks kaaluda ka andekate õppijate toetamisel. Neid toetav haridus peaks keskenduma kõikide laste ja noorte potentsiaali märkamisele, samuti iga inimese tugevate külgede ja võimete arendamisele selle kaudu, et annete arenguks luuakse soodne keskkond. Samas tuleb olla tähelepanelik, et andemõiste kaudu ei tekiks sildistamist ega ebavõrdsust: seda tuleb igal juhul vältida (Glück & Tischler, 2022).

Annete märkamise ja toetamise tegevuskava on 23. aprillil 2021 haridus- ja teadusministri heakskiidetud andekuse kontseptsiooni jätkudokument, milles kirjeldatakse eesmärkide saavutamiseks kavandatud tegevusi aastail 2022–2027. Tegevuskavas eesmärkide täitmiseks kavandatud tegevused on jaotatud peatükkidesse teemade kaupa.

Tegevuskava esimeses peatükis („Andekuse määratlemine ja õigusnormide täiendamine“) tuuakse probleemina esile, et Eestis puudub kokkulepe andekus mõistes. Mujalt maailmast võib leida näiteid andekuse mõiste määratlemise kohta (Sepp, 2022). Nüüdisaegses teaduskirjanduses toetatakse valdavalt seisukohta, et andekus on arenguline protsess (Renzulli, 1986; Gagné, 2009; Põlda, 2018; Sepp, 2020). Teiste riikide praktika ja teadussuundumused loovad eeskju, mida tasub Eestiski andekuse määratlemisel järgida. Peatükk lõpeb tegevusplaaniga, milles tutvustatakse andekuse mõiste määratlemiseks tehtavaid samme ja eesmärki jõustada määratlus asjakohastes õigusnormides.

Teises peatükis („Annete tuvastamine ja toetamine“) kirjeldatakse, millised võimalused on annete tuvastamisel ja toetamisel kasutusel. Ühtlasi nenditakse, et haridusasutustes töötavad spetsialistid vajavad töös andekate õppijatega tuge, sest neil on puudu nii oskusi, aega, õppematerjale kui ka raha. Suuniseid tegevusteks pakub teiste riikide soovitude ülevaade. Peatüki lõpus esitatakse kitsaskohtade ületamise tegevusplaan, millega nähakse ette andekate õppijatega töötamist toetava juhendmaterjali loomine, andekate hariduse kvaliteediindikaatorite sõnastamine, õppekava- ja õppematerjalide arendus, uuringute korraldamine ning andekate õppijate toetamisega tehtava lisatöö tasustamine.

Kolmandas peatükis („Alus-, üld-, kutse- ja huvihariduse õpetajate ning tugispetsialistide ja noorsootöötajate koostöö pakumise tõhustamine annete toetamiseks“) rõhutatakse, et kõrgkoolide tasemeõppes on eraldiseisvaid andekusele pühendatud kursusi vähe ning mitmest uuringust on ilmnenu, et andekate haridusele pühendatud õppe maht pole tasemeõppes piisav. Heaks ei saa olukorda pidada ka täienduskoolituste alal, sest neid on vähe. Ideid olukorra parandamiseks pakub andekuse uurijate ja praktikute üleilmse organisatsiooni World Council for Gifted and Talented Children haridustoimkond, kes on koostanud nimekirja põhimõtetest, millele peaks vastama andekate hariduse alased koolitusprogrammid (World Council for Gifted and Talented Children, 2021).

Kolmandat peatükki lõpetav tegevusplaan sisaldab kitsaskohtade ületamiseks andekusega seotud õppe mahu suurendamist kõrgkoolide õpetajaid ja tugispetsialiste väljaõpetavatel erialadel, lisakoolitusvõimaluste loomist õpetajatele ja tugispetsialistidele ning teemaga seotud teadlaste ja kõrgkooli õppejõudude järelkasvu tagamist.

Neljanda peatüki („Annete arengut soodustavad lisategevused“) keskmes on see, milliseid mitte-formaalhariduse programme ja õppekava rikastavaid tegevusi pakutakse annete toetamiseks peale koolides ja huvikoolides ning noorsootöö kaudu pakutava: peamised märksõnad on olümpiaadid, võistlused, konkursid ja süvaõppeprogrammid. Ehkki Eestis näib selliseid üritusi toimuvat üsna palju, pole siiski selge, kas kõik sihtrühmad on toetatud ühtmoodi hästi ja süsteemselt. Seetõttu nähakse peatüki lõpus tegevustena ette pakutavate lisavõimaluste väljaselgitamine ning vajaduse korral valiku avardamine ja olümpiaadide korraldamise süsteemi korrastamine.

Viiendas peatükis („Andekate õpilaste ja nende vanemate nõustamise süsteemi arendamine“) selgitatakse, et andekad õpilased vajavad oma eripära tõttu sageli tugispetsialistide toetust, ent tugispetsialiste on vähe ning neil pole andekatega töötamiseks piisavalt aega ega oskusi. Teisalt eeldab andekate õppijate heaolu tagamine võimalust töötada eraldi igaihe vajadustega. Seda tulemust on siinse tegevuskava raames kahtlemata keeruline saavutada, kuid oma panuse selle eesmärgi saavutamisse annab tugispetsialistidele täienduskoolituste pakkumine ja seismine selle eest, et andekate õpilaste vajadusi arvestataks Sotsiaalministeeriumi juhitud erivajadusega laste tugisüsteemi reformi tegemisel.

Kuuendas peatükis („Andekate noorte ja nende juhendajate tunnustamine“) nenditakse, et Eesti õpilased osalevad paljudel kvaliteetsetel rahvusvahelistel võistlustel ja konkurssidel, kuid nende edu märkamine ja selle eest tunnustamine on Eestis ebaühtlane. Seetõttu tuleb luua igaaastane kvaliteetsetel õpilasvõistlustel edu saavutanud noorte ja nende juhendajate tunnustamise süsteem, et rõhutada saavutuse tähtsust ning innustada kõiki seadma kõrgeid eesmärke.

Ülevaatlikult on kõik planeeritud tegevused esitatud teemade kaupa lisas.

1. Andekuse määratlemine ja õigusnormide täiendamine

Eestis on andekuse mõiste määratlemata ning see takistab sihtrühma selget eristamist ja tarvilike meetmete suunamist. Mõisteselguse puudumise probleem väljendub ennekõike Eesti hariduse sidusrühmade – õpetajate, koolijuhtide, tugispetsialistide ja lapsevanemate – hinnangus andekate osakaalule õppijate hulgas: hinnangud kõiguvad 1%st kuni 100%ni, seejuures iseloomustab hinnang 100% suhtumist, et kõik lapsed on andekad (Saul *et al.*, 2007; Neborjakina, 2012; Plumer, 2012).

Peab ühtlasi arvestama, et kehtivates seadustes puudub *andekus* terminina kas üldse (näiteks koolieelse lasteasutuse seadus, huvikooliseadus, kutseõppeasutuse seadus) või on sisutühi (põhikooli- ja gümnaasiumiseadus). Millise sisu annab mõistele konkreetne õppeasutus, sõltub omakorda pedagoogilise personali teadlikkusest ja/või haridusasutuse prioriteetidest (Sepp, 2021). Seetõttu tuleb analüüsida vajadust viia väljatöötatud määratlus sisse seonduvatesse õigusnormidesse.

Andekuse määratluse väljatöötamisel on tarvis arvestada teiste riikide kogemust ja nüüdisaegseid teadusseisukohti.

1.1. Teiste riikide kogemus

Paljude riikide strateegiates ja õigusaktides määratletakse andekas õppija olulise erinevuse kaudu tema produktiivsuses või jõudluses, võimete arengus või tulemuste kõrges tasemes või originaalsuses võrreldes sarnase kogemuse ja/või (haridus)keskkonnaga eakaaslastega (Sepp, 2022).

Sellist määratlust on kasutatud näiteks Leedu parlamendis 2005. aastal vastu võetud strateegias: andekas õpilane on keskmisest kõrgemate intellektuaalsete (üld- ja/või eri-)võimete õpilane, kes on loominguiline ja erineb oma nendest eakaaslastest, kellel on sama koolikeskkond, ning täidab ülesandeid originaalselt ja tulemuslikult.

Sloveenia hariduse valges raamatus (2011) loetakse andekaks õpilased, kes saavutavad vähemalt ühel sellistest mõõtmistest nagu õpetaja hinnang, võimete test (WISC) ja loovustest (TTCT) keskmisest üle 10% parema tulemuse.

Ühendkuningriigi laste, koolide ja perede ameti määruses (Department for Children, 2007), Hispaania kuninglikus dekreedis (2006), samuti mitmes Ameerika Ühendriikide osariigis (nt Texas Association for the Gifted and Talented) toetatakse andekuse määratlemisel tugevalt Ameerika Ühendriikides paikneva andekate laste riikliku ühenduse (National Association for Gifted Children) määratlusele: andekad on isikud, kes näitavad ühes või mitmes valdkonnas üles võimete silmapaistvalt kõrget taset (määratletakse kui erakordset mõtlemis- ja õppimisvõimet) või pädevust (dokumenteeritult jõukohane kuni tipmisele 10%-le). Valdkonnad hõlmavad mis tahes struktureeritud tegevusvaldkonda, millel on oma sümbolisüsteem (nt matemaatika, muusika, keel) ja/või sensomotoorsete oskuste kogum (nt maalimine, tants, sport).

Poola õigusnormides on kirjas, et väga andeka õpilase tunnuste hulka kuulub intelligentsuse kõrge tase, loovus ja tugev õpimotivatsioon ning ta suudab näidata üles mitmesuguseid võimeid, sealhulgas keelelisi, loogilisi ja matemaatilisi, visuaalseid ja ruumilisi, kinesteetilisi, muusikalisi, isikupäraseid, teaduslikke, eksistentsiaalseid ja vaimseid võimeid (Raudvee, 2020).

1.2. Andekuse mõiste teoreetilised alused

Andekusuuringute ajaloost saab üldistatult esile tuua neli suunda (Sepp, 2013):

- 1) üldandekuse kontseptsioon, mille puhul võrdsustatakse andekus vaimsete võimete kõrge tasemega;
- 2) andekuse spetsiifilised mudelid, milles tõstetakse fookusse inimese eeldused ja potentsiaal ning mis kirjeldavad eriandekusi või andelaade;
- 3) süsteemsed mudelid, mille alusel kirjeldatakse andekust kindlatest komponentidest koosneva süsteemina, välistamata erivõimete tähtsust üldises andekuskäsitluses;
- 4) andekuse kui arengulise protsessi kontseptsioon, mille järgi arenevad inimese sünnipäraseid eeldused ja potentsiaal teatud keskkonnamõjurite ja isiksuseomaduste toel arendatud andekuseks ehk talendiks.

Tänapäeval on andekusuuringutes valdav eelkõige viimane, andekuse kui arengulise protsessi kontseptsioon (Põlda, 2018). Selle käsitluse alusel võib öelda, et andekus on kõiki õppijaid puudutav dünaamiline isikliku arengu konstrukt, mis avaldub maksimaalselt soodsate keskkonnamõjurite toimel, mitte staatiline, vähestele omane tunnus (Lo *et al.*, 2021).

1.3. Andekuse mõiste määratlemine

Andekuse mõiste määratluse ettepaneku väljatöötamise on Haridus- ja Teadusministeerium (HTM) delegeerinud strateegilise partnerluse lepingu alusel MTÜ-le Eesti Talendikeskus, kelle põhikirjaline eesmärk on avalikes huvides tegevus laste ja noorte annete märkamiseks ning arengu toetamiseks soodsama keskkonna loomiseks kogu Eestis. Lisaks koondab Eesti Talendikeskuse võrgustik andekuse ja loovuse teaduslik-teoreetilist ning meetodilist eksperditeadmist ning andekuse toetamisele süsteemselt lähenevate asutuste ja praktikute kogukonda.

Andekuse määratluse ettepaneku väljatöötamisel juhindub Eesti Talendikeskus järgmisest tegevusplaanist:

- 1) analüüsib teiste riikide haridusõiguses kasutatavaid ja/või andekate nõustamise ja toetamisega tegelevate organisatsioonide kasutatavaid määratlusi;
- 2) pakub välja määratluse esialgse(d) universaalse(d) versiooni(d);
- 3) koostab andekuse tunnuste kirjeldused ja vajaduspõhise toe kirjeldused eri haridustasemetete ja -liikide alusel.

Andekuse määratlemise protsessi kaasab Eesti Talendikeskus ka teisi asjatundjaid (vt tabel 1).

Tabel 1. Andekuse määratlemise protsessi kaasatavad asjatundjad

Tuumiktöörühm	
Eda Heinla	Tallinna Ülikooli emeriitdtsent
Eve Kikas	Tallinna Ülikooli professor
Halliki Põlda	Tallinna Ülikooli dotsent
Viire Sepp	MTÜ Eesti Talendikeskus juhatuse liige, Tartu Ülikooli õppejõud
Konsultandid hariduskorralduse küsimustes	
Terje Hallik	Miina Härma Gümnaasiumi õppejuht
Tarmo Loodus	Viljandi Kutseõppekeskuse direktor
Maiu Plumer	Viimsi Vallavalitsuse haridusosakonna juhataja
Konsultant terminoloogia küsimustes	
Helin Puksand	Tallinna Ülikooli dotsent
Konsultant õigusküsimustes	
Tiina Mikk	Tartu Ülikooli lektor
Konsultant HEV- ja topelteriliste (ande ja puude või häirega) õppijate küsimustes	
Pille Häidkind	Tartu Ülikooli lektor
Laiendatud testtöörühma	
Heilo Altin (või asendusesindaja)	Eesti Teadushuvihariduse Liidu juhatuse esindaja
Mari Järve	MTÜ Taibukate Teaduskool tegevjuht
Heda Kala (või asendusesindaja)	MTÜ Eesti Alushariduse Juhtide Ühendus juhatuse esindaja
Ene Kangron	Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia täienduskoolituskeskuse juhataja, Eesti Muusikaõpetajate Liidu esindaja
Meeli Kaldma	Tallinna Teeninduskooli direktor, Eesti Kutseõppe Edendamise Ühingu esindaja
Ülle Kikas	MTÜ Teaduskera liige
Külvi Kivisild	Tapa Gümnaasiumi õpetaja ja andekate õppetooli juht
Karin Konksi	Tartu Erakooli SädeTERA õpetaja, andekate programmi juht
Kadi Kreis	Tartu Kunstikooli direktor, Eesti Kutseõppe Edendamise Ühingu esindaja
Sulev Kuuse	Tartu Ülikooli molekulaar- ja rakubioloogia instituudi vivaariumi juhataja, Eesti bioloogiaolümpiaadi žürii esimees
Kadi Laaneots	MTÜ Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse tegevjuht

Virve Laube	Pärnu Linnavalitsuse üldhariduse peaspetsialist
Leena Lumi	Vääna Mõisakooli õpetaja ja talendipunkti juht
Anu Pärn	Järveküla Kooli õppejuht, Eesti Koolipsühholoogide Ühingu juhatuse liige
Ene Saar	Tallinna Reaalkooli direktor
Ruve Schank	MTÜ Eesti Talendikeskus strateegianõunik
Merle Taimalu	Tartu Ülikooli alushariduse kaasprofessor
Ana Valdmann	Tartu Ülikooli teaduskooli direktor
Raili Vilt	Tartu Ülikooli teaduskooli metoodik, Eesti Matemaatika Seltsi juhatuse liige

1.4. Õigusnormide analüüs ja täiendamine

2010.–2018. aasta põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse redaktsioonides oli andekus määratletud järgmiselt: „Õpilase andekust käsitletakse käesoleva seaduse tähenduses haridusliku erivajadusena, kui õpilane oma kõrgete võimete tõttu omab eeldusi saavutada väljapaistvaid tulemusi ning on näidanud kas eraldi või kombineeritult järgmisi kõrgeid võimeid: üldine intellektuaalne võimekus, akadeemiline võimekus, loominguline mõtlemine, liidrivõimed, võimed kujutavas või esituskunstis, psühhomotoorne võimekus“ (§ 46 lg 2).

Uue määratluse sõnastamisel ja jõustamisel on päevakorral ka selle sisseviimine sihtrühmaga seotud õigusnormidesse (koolieelse lasteasutuse seadus, põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, kutseõppeasutuse seadus ning huvikooliseadus). Selleks on vaja enne teha õigusanalüüs ja hinnata vajadust.

1.5. Tegevusplaan

Tegevusplaanis (vt tabel 2) kirjeldatakse andekuse mõiste määratlemiseks tehtavaid samme ja eesmärgi jõustada määratlus asjakohastes õigusnormides.

Tabel 2. Õigusnormide analüüsi ja täiendamise tegevusplaan

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
1.1. Sihtrühma määratlemise kriteeriumid on sõnastatud	1.1.1. Andekuse mõiste määratlemine	2023. a I kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigieelarve
1.2. Andekuse määratlus on viidud vajaduse korral sisse seonduvatesse õigusnormidesse	1.2.1. Kehtivate õigusnormide hindamine ja neisse vajaduse korral andekuse määratluse sisseviimine	2023. a IV kvartal	HTMi õigusloome valdkond	Riigieelarve

2. Annete tuvastamine ja toetamine

Teises peatükis võetakse vaatluse alla annete tuvastamise ja toetamise temaatika. Ehkki tegevused on lähedalt seotud, pole nad siiski kattuvad, mistõttu hoitakse nende kahe teema käsitlemine lahus.

2.1. Annete tuvastamine

Tegevuskava sihtrühm kuulub erinevatesse haridustasemetesse ja -liikidesse, millest on igal oma võimalused andeid tuvastada. Järgnevalt analüüsitaksegi neid võimalusi.

2.1.1. Alusharidus

Annete võimalikult varane tuvastamine peaks olema loomulik osa lapse arengu hindamise ja toetamise protsessist. Kuigi Eestis tehtud uuringutest nähtub, et lasteaiaõpetajad peavad laste annete varast märkamist oluliseks, sõltub lasteaia laste annete arengu toetamise praktika suuresti sellest, millised on hoiakud ning õpetajate teadmised ja ressursid. Viimastel aastatel tehtud küsitlustest selgub, et puudu on nii teadlikkusest kui ka ajast ja rahast (Niinemets, 2020; Ojalill, 2020).

2.1.2. Üldharidus

Üldhariduses saab andekuse tuvastamise toetuda mitmesugustele vahenditele. Samas ei pruugi olla eraldivõtetult ükski neist küllaldane, st annete tuvastamine nõuab mitme indikaatori hindamist koosmõjus.

2.1.2.1. Hinded

Eesti koolides eri ajal tehtud uuringute autorid on toonud esile, et nii koolijuhtide kui ka -psühholoogide hinnangul on andekuse põhikriteeriumid õpilase head tulemused, st hinded (Saul *et al.*, 2007; Laul, 2018; Pedaste, 2019). Arvestades intelligentsustestide ja õppeedukuse tugevat korrelatsiooni, on hinnete arvestamine ootuspärane, kuid alati ei ole andekad õpilased ilmingimata need, kes kuuluvad hinnete alusel klassi tippu; ka näiteks olümpiaadidel osalejad ei nimeta häid hindeid oma peamise motivatsiooniallikana (Sepp, 2008).

Andekuse hindamisel võivad objektiivsust mõjutada müüdid ja stereotüübid (Konstabel, 2012). Osa hariduse sidusrühmade esindajaid rõhutab andekate puhul pigem negatiivseid omadusi (Põlta & Aava, 2016), mis viitab võimalikele konfliktidele ka hindamises. Samuti sõltub hinnang taustsüsteemist, näiteks võimete tasemest võrdlusrühmas.

Hinnete põhjal võivad jääda märkamata andekad alasooritajad, keda arvatakse Eesti koolides olevat umbes 13–16% (Plumer, 2012). Alla võimete edasijõudmise põhjuseid on mitu, nii nagu ka selle avaldumisvorm (näiteks on õpilane matemaatikas tugev, kuid põrub etteütlustes). Suuresti on see hinnangu küsimus ning hindaja on kas õpetaja, lapsevanem või õpilane ise. Mõnel nendest kolmest on ootused, mida õpilane ei suuda täita.

Kui andekas õpilane ei liigu edasi oma võimetele vastavalt, on see eelkõige tagajärg, mille põhjused võivad olla väga erinevad (Sepp, 2010). Iga pedagoogi ja lapsevanema eesmärk peaks

olema jõuda nende põhjusteni, et laps või noor saaks vajalikku juhendamist. Andekate alasoortuse probleem ilmneb Eestis ka PISA testide oodatust väiksemas tippsooritajate osakaalus.

2.1.2.2. Olümpiaadid

Aineolümpiaadide mitmevõistlusüsteem selekteerib tõendatult välja eagrupi keskmisest tunduvalt kõrgemate vaimsete võimetega noored (Sepp, 2008). Tuvastamisel ei saa aga arvestada seda kõikehõlmavana, sest paljud õpilased pole motiveeritud olümpiaadidel osalema või ei sobi neile võistluse formaat.

Arvestada tuleb ka seda, et olümpiaadi sihtrühm on harilikult kolmanda ja neljanda kooliastme õpilased. Veel piiravad osavõtjate arvu kohalikest oludest sõltuvad või olümpiaadižüriide seatud piirarvud, maapiirkondade õpilastel mõneti lisaks transpordivõimaluste puudumine (Sepp, 2008) ning viimasel ajal ka Covid-19 viiruse levik.

2.1.2.3. Testid ja hinnanguskaalad

Eraldi riskirühmas on nn topelterilised õppijad, kellel on peale andekuse mingi häire või puue, samuti erineva keele- ja kultuuritaustaga peredest pärit õpilased. Piiratud ligipääs arenguvõimalustele ohustab ühtlasi maapiirkondade ja madala sotsiaal-majandusliku staatusega perede lapsi (Sepp, 2010).

Niisugustel puhkudel võib tekkida pedagoogilis-psühholoogilise hindamise, samuti õpetajate, lapsevanemate ja kaaslaste hinnangu ning lapse või noore enesehinnangul põhineva nominatsiooni või lisameetodite (näiteks psühhomeetrilised testid või meditsiiniline diagnostika) kasutamise vajadus. Siiski on valdav arvamus, et intelligentsustestid ei peaks olema mitte võimete väljaselgitamise esmased vahendid, vaid üksnes vajaduse korral kasutatavad lisavahendid laste ja noorte tugevate külgede ja õpivõime tuvastamiseks.

Koolipsühholoogide käsutuses on Tallinna Ülikooli, Eesti Koolipsühholoogide Ühingu ning Innove (praegune Haridus- ja Noorteamet) koostöös valminud 1.–9. klassi õpilaste hindamise vahendite komplekt. Selle kasutamise õigus on ainult koolituse läbinud psühholoogidel. Sellega on võimalik mõõta taju ja tähelepanu, pikaajalist ja töömälu, visuaalruumilisi võimeid ning järeldamis- ja tegevuse planeerimise oskusi. Peamiselt kasutatakse seda hindamisvahendit ka Rajaleidja keskustes.

Kõigis Rajaleidja piirkondades on tööl psühholoogid, kellel on õigus teha VVS-N-testi (kasutatav 13. eluaastast), millega on põhimõtteliselt võimalik hinnata ka noore vaimset võimekust võrreldes eakaaslastega. Kliinikutes ja erapraksises tegutsevate kliiniliste psühholoogide käsutuses võib olla veel litsentside alusel soetatud individuaalseid vaimsete võimete teste (Tripodi VV-N, WISC, NNAT, Kaufmanni-ABC jt).

Lähtudes maailmas levinud praktikast edukalt kasutada annete märkamiseks hinnanguskaalad, kontrolliti Tartu Ülikoolis Joseph Renzulli ja tema kolleegide Ameerika Ühendriikides välja töötatud võimekate õpilaste käitumisomaduste hindamise skaalade (ingl *scales for rating the behavioral characteristics of superior students*) (Renzulli et al., 2009) sobivust Eesti konteksti (Konstabel, 2012). Need olid Tartu Ülikooli teaduskooli kodulehel kättesaadavad kuni 2018. aastani ja õpetajad kasutasid neid sageli. Skaalad on tulevikus võimalik kasutada, kui selleks luua toimiv ja kasutajatoega veebiplatvorm.

2.1.3. Huviharidus

Huvihariduses on märkamise aluseks sügavam huvi mingi valdkonna vastu, mis on tavaliselt ka esimene tunnus, mis võib viidata lapse või noore andekusele. Seega võib arvata, et huviharidusse satub lapsi ja noori, kelle vaimsed võimed, õpivõime või loominguuline potentsiaal on eakaaslaste omast märksa suurem, ning huviharidus pakub neile võimalusi leida andeid, mida tavaline koolipraktika ei võimalda (Sepp, 2019).

2.1.4. Juhendmaterjal annete tuvastamise toetamiseks

Selle peatüki arutlusest on selgunud, et annete tuvastamiseks on kasutusel erinevaid võimalusi, ent omaette ei pruugi olla ükski neist piisav. Seetõttu tuleb toetada õpetajate ja juhendajate igapäevast tööd andekate ja loovate õppijate märkamise ja toetamise juhendmaterjaliga, mis annab ülevaate

- andekuse ja loovuse teoreetilisest käsitlustest;
- andekate ja loovate inimeste kognitiivsetest ja isiksuslikest eripäradest ja vajadustest;
- ande tuvastamise ja varase märkamise strateegiatest;
- annete arengut toetavatest universaalsetest teaduspõhistest meetoditest ja nende rakendamise põhimõtetest;
- andekate arengut toetavate programmide väljatöötamise põhimõtetest.

Juhendmaterjali saab kasutada erinevatel haridustasemetel ja erinevates haridusliikides ning see valmib koostöös Eesti Talendikeskusega 2024. aastal.

2.2. Annete toetamine formaalõppes

Annete toetamiseks kasutatakse Eesti formaalõppes erinevaid praktikaid ning uuringutele (eelkõige Tartu Ülikoolis ja Tallinna Ülikoolis kaitstud magistritööd) tuginedes nimetataksegi neid selles alapeatükis. Lisaks loetletakse annete arendamist takistavad tegurid, millest läbivalt korduvad haridustasemest ja -liigist sõltumata järgmised:

- õpetajad ja juhendajad tunnevad end andekate õpilastega töötades ebakindlalt;
- õpetajatel ja juhendajatel ei ole piisavalt aega individuaalseks tegevuseks andekate õpilasega;
- õpetajatel ja juhendajatel on puudus andekatele õpilastele mõeldud emakeelsetest õppematerjalidest.

2.2.1. Alusharidus

Alushariduses on andekate laste arengu toetamiseks kasutusel järgmised põhimõtted:

- andekad lapsed saavad õppeprotsessis vajaduse korral rohkem, keerulisemaid ja süvenemist nõudvaid (lisa)ülesandeid (Gyarmati, 2017);
- andekat last suunatakse ise teavet otsima ja seda hiljem rühmakaaslastega jagama, st iseseisvalt õppima;

- leitakse võimalusi, et andekas laps saaks oma tugevaid külgi, fantaasiat ja/või oskusi rakendades valida tegevuseks vahendeid ja väljundeid;
- sotsiaalselt andekamad lapsed pannakse mõnikord juhtima väikerühma;
- nõustatakse andekate laste vanemaid, näiteks soovitatakse nende lastele huviringe (Palts & Häidkind, 2013; Leon, 2016).

Lasteaias takistavad andekate arendamist järgmised tegurid:

- õpetajate vähesed või puuduvad võimalused osaleda koolitustel, kus käsitletakse töötamist andekatega (Lepp, 2016; Leon, 2016);
- suured rühmad ja sellest tulenev õpetajate ajapuudus (Gyarmati, 2017; Leon, 2016).

2.2.2. Üldharidus

Üldhariduses rakendatakse andekate õpilaste arendamiseks järgmisi võimalusi (Sepp, 2010):

- 1) varasem koolimine;
- 2) klassikursuse vahele jätmine;
- 3) individuaalse õppekava koostamine;
- 4) tasemerühmade loomine mingis õppeaines (näiteks matemaatikas) juhul, kui ühel klassikursusel õppijate teadmised ja oskused on eri tasemetel;
- 5) õppesuunad, sh moodulõpe, ja mentorisüsteem – õpilasele pakutakse õppe-eesmärkide seadmisel ja täitmisel valikuid ja valikuvabadust;
- 6) integreeritud õppekava, mille alusel on võimalus omandada samal ajal üldharidus ja praktiline erialaharidus;
- 7) ülikoolide poolt üldhariduskoolide õpilastele pakutavad süvaõppevõimalused – andekaid õpilasi suunatakse süvaõppekursustele, mis on mõeldud toetama nende erihuve, ande arengut või teatud olümpiaadil nõutava taseme saavutamist. Neid kursusi võib lõimida õpilase individuaalsesse õppekavasse ja kooli õppekavasse.

Ehkki võimaluste loetelu tõestab arvestatavat variatiivsust, ei ole täpselt teada, kui palju kasutatakse neid võimalusi Eesti üldhariduskoolide igapäevases õppetöös.

Andekate õpilaste arendamise peamiste probleemidena üldhariduskoolides on uuringutes nimetatud järgmisi:

- 1) õpetajatel ei ole andekate õpilastega individuaalseks tegevuseks aega (Mikkor, 2021; Rosanov, 2011; Vint & Šuman, 2021; Raudvee, 2020; Saul *et al.*, 2007);
- 2) õpetajad tunnevad end andekate õpilastega töötades ebakindlalt (Vint & Šuman, 2021; Laul, 2018);
- 3) puudus on emakeelsetest õppematerjalidest, mis toetavad tööd andekate õpilastega (Rosanov, 2011; Mikkor, 2021);
- 4) õpetajad pole (lisatasu puudumise korral) motiveeritud andekate õpilastega töötama (Rosanov, 2011; Raudvee, 2020; Saul *et al.*, 2007);
- 5) riiklik õppekava on üle koormatud ja/või paindumatu, sest see on liiga mahukas, et võimaldada diferentseerimist (Saul *et al.*, 2007);
- 6) koolipäevad on liiga pikad ja andekad õpilased on hõivatud kooliväliste tegevustega (Rosanov, 2011).

2.2.3. Kutseharidus

Andekate õpilaste kaasamisest kutsehariduses on vähe teada. 2021. aastal avaldatud uuringus (Kajak, 2021) nimetatakse järgmisi andekatele kutseõppuritele pakutavaid võimalusi:

- 1) kaasamine – võimaluse korral lubatakse andekal õpilasel õpetada teisi õppijaid, sh kasutades rahvusvahelistelt võistlustelt, praktikalt ja koolitustelt kogutud teadmisi;
- 2) iseseisvuse andmine ja loominguilise võimaldamine – kuulatakse ära andeka õpilase mõtted ja koostatakse selle põhjal tema tegevusplaan;
- 3) lisamaterjalid ja -võimalused – andekale õpilasele pakutakse õppimisprotsessis keerulisemat õppematerjali ning õppeprogrammiväliseid tegevusi ja lisaülesandeid; talle otsitakse ja soovitatakse paremaid praktikakohti ning temaga käiakse täiendavatel õppekäikudel;
- 4) tasemerühmade loomine – andekaid õpilasi kaasatakse meistriklasse, kuhu kutsutakse kogu õppeasutuse andekad õppijad.

Andekate kutseõppurite arendamist takistavate probleemidena nimetatakse uuringutes

- 1) õpetajate ajapuudust – kutseõpetajad toetavad kutsealaselt andekaid õppijaid paljus oma vaba aja arvelt (Gyarmati, 2017);
- 2) õpetajatel puuduvad andekate õpilastega töötamise oskused (Gyarmati, 2017);
- 3) andekatele õpilastele mõeldud õppematerjale ei ole piisavalt (Gyarmati, 2017);
- 4) tugiteenused on halvasti kättesaadavad ning napib kolleegide ja juhtkonna tuge kutsealaselt andekate õppijatega töötamiseks (Kajak, 2021; Gyarmati, 2017).

2.3. Annete toetamine mitteformaalõppes

Annete toetamise võimalusi pakuvad Eestis huviharidus ja noorsootöö, milles inimesed osalevad vaba tahte alusel kooli- või töövabal ajal, et arendada oma loome- ja arengupotentsiaali.

2.3.1. Huviharidus

Huviharidus pakub noortele annete arendamiseks diferentseeritud õpet (Reitav, 2013). Eestis kujuneb see, millised õpilased osalevad huvikoolide tegevuses, valdavalt isetekkeliselt, st tavaliselt ei tehta eelvalikut ega spetsiifilisi katseid. Osalemisotsuse langetavad enamasti kas õpilased ise või lapsevanemad ning koolide juures tegutsevate huviringide puhul on peamine soovita- ja-suunaja õpetaja (Paas, 2012). Üldjuhul on huvihariduses ehk mitteformaalõppes osalemine seotud lapse juba ilmnunud huvidega.

Andekate õpilase arendamise suur potentsiaal peitub mitteformaal- ja formaalõppe lõimimises. Kui huviharidus toob esile inimese anded ja pakub tuge nende arendamisel, siis formaalharidus peaks aitama selle protsessi edenemisele kaasa.

Mitteformaal- ja formaalõppe lõimimisele peaks lähiaastatel jõudsalt aitama kaasa 2021. aastal HTMi algatatud ja Euroopa Komisjoni rahastatud projekt „Võimekuse tõstmine mitteformaalse õppimise lõimimiseks formaalharidusse“. Selle eesmärk on luua tõhus ja lihtne raamistik mitteformaalse õppimise käigus omandatud teadmiste ja oskuste kirjeldamiseks ning õpitu kvaliteedi hindamiseks ja arvestamiseks üldhariduse õppekava täitmisel. Pikas vaates aitab projekt kaasa paindlikuma ja õppijakesksema haridussüsteemi loomisele.

Annete toetamisel huvihariduses võib huvialavaldkondade esindusühingute esindajate sõnul kujuneda takistuseks

- 1) töötajate napp väljaõpe ja vähene teadlikkus andekate õpilaste arendamisel;
- 2) motivatsiooni puudumine, sest lisatöö pole tasustatud;
- 3) õpilaste edu puhul huvihariduse juhendajate vähene tunnustamine, näiteks õpilase saavutuse korral olümpiaadil või konkursil jäetakse juhendaja panus sageli nimetamata.

2.3.2. Noorsootöö

Annete toetamise potentsiaali on ka noortekeskustes tehtaval noorsootööl, milles võivad vabatahtlikkuse alusel osaleda kõik noored ja mis on loodud peamiselt noorte omaalgatuse toetamiseks (Paabort, 2013).

Magistritöös, kus analüüsiti annete avastamist ja toetamist Pärnumaa noortekeskuses, rõhutati, et noorsootöötajad näevad end osalemas noorte annete toetajana ning tajuvad enda rolli annete avastajana (Kadak, 2020). Milliseid annete arendamise võimalusi noortekeskused pakuvad, pole Eestis terviklikult siiski veel välja selgitatud.

Annete arendamist takistavana nimetatakse selles magistritöös (Kadak, 2020), et

- 1) noorsootöötajatel võib jääda puudu annete avastamise oskustest ja nad tunnevad end töös andekatega ebakindlalt;
- 2) noorsootöötajad ei pea end noorte annete arendamise eest vastutavaks, mistõttu ei korralda nad andekate arendamiseks eraldi tegevusi.

2.4. Üleilmsed suundumused annete toetamisel

Ulatuslikust küsitlusest, millesse oli hõlmatud andekate hariduse 250 eksperti ja praktikut kogu maailmast, selgusid 2010. aastal ilmunud uuringuaruandes (Freeman *et al.*, 2010) järgmised põhimõtted annete toetamisel:

- andekuse avaldumiseks ja arenguks on vaja rakendada inimese tugevaid külgi ja anda talle pingutust pakkuvaid võimalusi;
- tuleb arvestada, et tippsaavutuse potentsiaal on omane paljudele, ning tuleb märgata ja toetada ande arengut haridustee eri etappidel;
- tuleb märgata ja toetada andeid ka väljaspool akadeemilist valdkonda, sh pöörates tähelepanu riskirühmadele;
- on vaja pakkuda tuge andekusest tulenevate sotsiaalsete ja emotsionaalsete erivajadustega seoses ning ei tohi unustada, et ka andekas laps on eeskätt laps nagu iga tema klassikaaslane.

Rahvusvahelistel andekuskonverentsidel rõhutatakse andeid ja tugevaid külgi toetava üldise konteksti kujundamise tähtsust kogu haridussüsteemis, samuti õpioskuste ja enesejuhtimisoskuste pidevat toetamist ning alasoorituse vältimist (Sepp, 2022).

2.5. Tegevusplaan

Annete tuvastamise ja toetamise teema on lai ja keerukas, hõlmates erinevaid haridustasemeid ja -liike. Teises peatükis nimetatud kitsaskohtade ületamise tegevusplaaniga (vt tabel 3) nähakse ette andekate õppijatega töötamist toetava juhendmaterjali loomine, andekate hariduse kvaliteediindikaatorite sõnastamine, õppekava- ja õppematerjalide arendus, uuringute korraldamine ning andekate õppijate toetamisega tehtava lisatöö tasustamine.

Tabel 3. Annete tuvastamise ja toetamise tegevusplaan

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
2.1. Metoodiline abimaterjal õpetajatele, juhendajatele ja tugispetsialistidele annete tuvastamiseks on koostatud	2.1.1. Annete tuvastamise ja andekate arendamise juhendmaterjali koostamine	2024. a IV kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigieelarve
	2.1.2. Annete tuvastamise ja toetamise juhendmaterjali testimine ning tagasiside kogumine õppeasutustes	2025. a I kvartal	Eesti Talendikeskus	
	2.1.3. Annete tuvastamise ja toetamise juhendmaterjali kasutuselevõttu soodustava teavituskampaania korraldamine	2025. a II kvartal	HTMi kommunikatsioonivaldkond	
2.2. Loodud on haridusasutustes annete tuvastamise ja toetamise tõhusust hindav ja kvaliteeti edendav mõõdikute süsteem	2.2.1. Andekate hariduse kvaliteediindikaatorite väljatöötamine	2024. a IV kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigieelarve
2.3. Kujunenud on teadmine andeka õpilase ja tema õpitee toetamise kohta	2.3.1. Uuringu „Andekus Eesti haridussüsteemis. Praktikad ja takistused andekate noorte toetamiseks formaal- ja mitteformaalõppes“ tegemine	2024. a I kvartal	HTMi analüüsivaldkond, väline partner	Riigieelarve
	2.3.2. Andepoliitika tulemuslikkuse hindamise uuringu tegemine	2027. a IV kvartal	HTMi analüüsivaldkond, väline partner	
	2.3.3. Andekate kohta kogutava andmekoosseisu analüüs EHISes ja vajaduse korral andmekoosseisu täiendamine	2025. a I kvartal	HTMi tehnoloogia juhtimise osakond	

2.4. Andeka õpilase areng on toetatud	2.4.1. Selgitatakse välja alus-, üld- ja kutseharidusasutuste valmisolek ja võimekus töötada andekatega. Vähese valmisolekuga asutustele toetamis- ja nõustamisteenuse loomine	2025. a II kvartal	HTMi analüüsi- valdkond, Eesti Talendi- keskus	Riigi- eelarve
	2.4.2. Õppematerjalide arendamine, sh selle väljaselgitamine, millised õppematerjalid, meetodikad, testid, võistlused, konkursid jm on andekatega töötamise toetamiseks olemas	2024. a IV kvartal	HTMi üldharidus- poliitika osakond	
	2.4.3. Õppekavade arendamine. Analüüsitakse, kas õppekavad toetavad andekate õpilaste arengut, ja vajaduse korral tehakse täiendusettepanekuid	2024. a IV kvartal	HTMi üldharidus- poliitika osakond	
	2.4.4. Formaal- ja mitteformaal- õppes andekatega tehtava lisatöö tasustamise põhimõtete väljatöötamine	2026. a I kvartal	HTMi õigusloome valdkond	

3. Alus-, üld-, kutse- ja huvihariduse õpetajate ning tugispetsialistide ja noorsootöötajate koolituste pakumise tõhustamine annete toetamiseks

Õpetajaid ja noorsootöötajaid koolitavad Eestis tasemeõppes Tallinna Ülikool ja Tartu Ülikool. Õppekavadest selgub (2022. aasta seis), et Tartu Ülikool pakub järgmisi eraldiseisvad valik-kursusi andekuse kohta:

- „Andekuse märkamine ja toetamine koolieelses eas“, alushariduse õppekava;
- „Andekas õpilane klassis“, klassiõpetaja õppekava;
- „Andekuse psühholoogia ja pedagoogika küsimusi“, eripedagoogika õppekava;
- „Andekus ja topelt erilisus kaasava hariduse kontekstis“, kaasava hariduse magistriõppekava.

Tallinna Ülikool pakub noorsootöö korralduse erialal valikainet „Andekus muutuvus ühiskonnas“.

Mõlemas ülikoolis käsitletakse andekusega seotud teemasid ka teiste õppeainete raames.

Lisaks on aastail 2019–2022 nimetatud kahes ülikoolis korraldatud täienduskoolituste info-süsteemi Juhan järgi õpetajatele ja noorsootöötajatele hulk andekusalaseid täienduskoolitusi (vt tabel 4).

Tabel 4. Tallinna Ülikooli ja Tartu Ülikooli andekusalased täienduskoolitused 2019–2022

Sihtrühm	Koolituse pealkiri ja toimumisaeg	Maht at	Korraldaja	Osalejaid
Alusharidus				
	„Andekas laps koolieelses eas“ (17.–22.01.2019)	8	Tartu Ülikool	22
	„Terviklik õpiprotsess: vaimselt terve ja turvalise õppimise suunamine klassiruumis“ (07.11.2019–08.01.2020)	60	Avatud Meele Instituut	20
	„Kuidas märgata last ja toetada loovuse arengut?“ (19.09.2020)	9	Tartu Ülikool	34
	„Lapse loovuse toetamine lasteaias“ (14.03.–11.04.2022)	32	Tartu Ülikool	30
Üldharidus				
	„Individuaalse õppekava koostamine andekale õppijale“ (toimus kaks korda: 04.01.2019 ja 21.10.2019)	8	Tartu Ülikool	52

„Terviklik õpiprotsess: vaimselt terve ja turvalise õppimise suunamine klassiruumis“ (07.11.2019–08.01.2020)	60	Avatud Meele Instituut	20
„Kuidas märgata ja arendada laste andeid?“ (toimus kaks korda: 18.–19.11.2019 ja 13.–14.10.2020)	26	Tallinna Ülikool	45
„Andekate toetamine religiooniõpetuses“ (22.10.2020)	5	Tartu Ülikool	9
„Kuidas märgata andekat last ja arendada laste andeid?“ (21.04.2021)	6	Tallinna Ülikool	26
„Ennastjuhtiva õppija toetamine kunsti õpetamisel“ (07.09.–17.11.2021)	156	Tallinna Ülikool	30

Kutseharidus

„Terviklik õpiprotsess: vaimselt terve ja turvalise õppimise suunamine klassiruumis“ (07.11.2019–08.01.2020)	60	Avatud Meele Instituut	20
---	----	---------------------------	----

Huviharidus

„Robotika ja MATIK vahendite kasutamine huviringe pakkuvas ettevõttes“ (03.02.–13.04.2022)	60	Tallinna Ülikool	28
--	----	---------------------	----

Noorsootöö

„Kuidas märgata ja arendada laste andeid?“ (toimus kaks korda: 18.–19.11.2019 ja 13.–14.10.2020)	26	Tallinna Ülikool	45
--	----	---------------------	----

Allikas: täienduskoolituste infosüsteem Juhan.
Märkus. at – akadeemiline tund.

Uuringutest (Ojalill, 2020; Laul, 2018; Eenraid, 2016; Roostfeldt, 2016; Leon, 2016; Saul *et al.*, 2007) selgub siiski, et enamik Eestis töötavatest õpetajatest peab oma väljaõpet andekatega töötamisel ebapiisavaks.

Andekatega töötamist takistavana tuuakse esile veel järgmisi tegureid:

- napib koolitusi, mis toetavad õpetajaid töös andekatega (Kajak, 2021; Kadak, 2020; Laul, 2018; Saar, 2016; Eenraid, 2016, Roostfeldt, 2016; Saul *et al.*, 2007);
- andekusalase õppe maht pole tasemeõppes piisav (Ojalill, 2020; Lepp, 2016; Gyarmati, 2017; Leon, 2016);
- vähestel õpetajatel on andekatega töötamise kogemus ja õpetajad tunnevad ennast selles ebakindlalt (OECD rahvusvahelise õpetamise ..., 2019; Hantsom, 2018; Leon, 2016);
- ka koolijuhid näevad vajadust andekate laste teemaliste koolituste järele (Kallas jt, 2015).

3.1. Rahvusvahelised suundumused

Kõikides valdkondades, kus tegeldakse laste ja noortega, puututakse kokku üldisest keskmisest võimekamate sihtrühmaga. 2021. aastal koostas üleilmse andekusuurijate ja praktikute organisatsiooni World Council for Gifted and Talented Children haridustoimkond nimekirja põhimõtetest, millele peaks vastama andekate hariduse alased koolitusprogrammid (World Council for Gifted and Talented Children, 2021).

- 1 Eri haridustasemetel, eri vormides ning eri haridusasutustes laste ja noortega töötavad inimesed vajavad vähemalt mingil tasemel andekusega seotud väljaõpet; sõltuvalt töötaja rollist võib koolituse maht ja tüüp olla erinev.
- 2 Andekate hariduse alane professionaalne koolitus peab valmistama haridustöötajaid ette andekate õppijate tõhusaks toetamiseks ja neile vajalike teenuste pakkumiseks. Kvaliteetsed koolitusprogrammid peavad toetuma parimatele praktikatele ja uuringutele, arvestades andekate ainulaadseid vajadusi ning pakkudes tõendatud toetusmeetmeid.
- 3 Professionaalne väljaõpe peab käsitlema lapse või noore akadeemilisi, sotsiaalseid ja emotsionaalseid vajadusi.
- 4 Väljaõpe peab hõlmama andekuse erinevaid vorme ja tasemeid, tuvastamise erinevaid meetodeid, andekate programmide erinevaid mudeleid ja õppe kohandamise eri viise, sealhulgas erinevate rasside, erineva kultuurilise, etnilise, soolise ja seksuaalse ning sotsiaal-majandusliku staatusega laste toetamise teemasid.
- 5 Andekate hariduse alane professionaalne väljaõpe peab hõlmama kõiki haridusasutuses töötavaid inimesi. Professionaalse arengu plaan peab sisaldama võimalusi andekusalaseks jätkuõppeks ja professionaalseks enesetäiendamiseks kogu karjääri jooksul.
- 6 Andekate hariduse alane professionaalne väljaõpe peab olema riigi ja kohalike omavalitsuste hariduspoliitika osa ning vastutus ja aruandekohustus peab sel alal olema selgelt kindlaks määratud. Programme tuleb regulaarselt monitoorida ja koostöösse tuleb haarata kõik sidusrühmad (poliitikakujundajad, haridusjuhid, kogukond, kõrgharidusasutused jt). Ande arengu toetamine on kogu kogukonna vastutus.

3.2. Tegevusplaan

Vajaduste ja rahvusvaheliste soovitude alusel nähakse tegevusplaanis (vt tabel 5) ette kitsaskohtade ületamiseks andekusega seotud koolituste mahu suurendamine erialadel, kus õpetatakse kõrgkoolide õpetajaid ja tugispetsialiste, samuti täiendavate koolitusvõimaluste loomine õpetajatele ja tugispetsialistidele ning teemaga seotud teadlaste ja kõrgkooli õppejõudude järelkasvu tagamine.

Tabel 5. Alus-, üld-, kutse- ja huvihariduse õpetajate ning tugispetsialistide ja noorsootöötajate koolituste pakkumise tõhustamise tegevusplaan annete toetamiseks

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
3.1. On loodud uusi andekusalaseid koolitusvõimalusi õpetajatele, noorsootöötajatele ja tugispetsialistidele	3.1.1. Läbirääkimiste alustamine kõrgkoolidega andekusteemaliste kohustuslike õppeainete või teemade sisseviimise üle õpetajakoolituse, huvihariduse ja noorsootöö erialadel	2023. a II kvartal	Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	Riigieelarve
	3.1.2. Kogemuskoolituste formaadi juurutamine, et tutvustada seniseid praktikaid ning kogemusi alus-, üld-, kutse- ja huvihariduses ning noorsootöös	2023. a II kvartal	Eesti Talendikeskus	
	3.1.3. Andekusalase vaba juurdepääsuga e-kursuse (MOOC) loomine täienduskoolitusena	2025. a I kvartal	Eesti Talendikeskus, Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	
	3.1.4. Andekusalaste täienduskoolitusvõimaluste loomine õpetajatele, noorsootöötajatele ja tugispetsialistidele	2025. a I kvartal	Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	
	3.1.5. Andekusalase doktorantuurikoha loomine	2024. a III kvartal	Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	

4. Annete arengut soodustavad lisategevused

Annete arendamiseks korraldatakse Eestis olümpiaade ja võistlusi (sh konkursid) ning pakutakse süvaõppeprogramme (Serbak, 2019). Süvaõppeprogrammide eesmärk on anda õppeainest huvituvale õpilasele põhjalikumaid teadmisi, kui kooliprogramm seda võimaldab. Süvaõppeprogramme pakuvad põhikooli kolmanda astme ning gümnaasiumiõpilastele Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool ja Eesti Maaülikool.

Ülikoolide kursused õpilastele (teadus- ja olümpiaadikoolide kaudu) toimivad ühtlasi n-õ tase-merühmadena, mis loovad arenguvõimalusi õpilastele, kelle kodukohas puuduvad muud võimalused või juhendajad. Küsimus on, kas annete toetamiseks ei peaks süvakursusi pakkuma ka noorematele õpilastele. See vajadus nõuab täpsemat tuvastamist.

Olümpiaade peetakse kõige süsteemsemaks haridusprogrammiks andekatele (Sepp, 2009). Nende eesmärk on edendada andekate noorte arengut, motiveerida õpilaste ja õpetajate ainealast enesetäiendamist, avastada võimekaid õpilasi ning anda õpilastele võimalus võrrelda oma oskusi ja teadmisi eakaaslastega.

Eestis korraldati 2021/2022. õppeaastal HTMi rahastusel 26 üleriigilist olümpiaadi. Need on voorudes toimuvad võistlused, kus on üldjuhul esindatud kõik Eesti piirkonnad. Paljudel olümpiaadidel on lisaks rahvusvaheline väljund, mis motiveerib pingutama kõige kõrgemal tasemel.

Samas on Eestis kokku leppimata olümpiaadiga seotud mõistestik ja eesmärgid, mis tingib selle, et asjaosalistel on valdkonnast erinevad arusaamad. Lahendamist vajab ka olümpiaadidega seotud andmehaldus, mis on jäetud neid korraldavate asutuste hooleks ja mille tõttu puudub olümpiaadidel toimuvast keskne ülevaade. Teisalt tuleb arvestada, et olümpiaadidel on selge mõju: neil osaleb igal õppeaastal üle 10 000 noore ning nende tulemuste alusel pääseb eritingimustel gümnaasiumitesse ja kõrgkoolidesse.

Igal aastal sünnib olümpiaadide korraldamise käigus hulgaliselt õppematerjale, st ülesandeid, lahendusi ja hindamisskeeme. Needki on edukalt kasutatavad õppe diferentseerimisel ja rikastamisel. Samas ei ole neid praegu igapäevases õppetöös lihtne kasutada, mistõttu tuleb nende kasutajamugavust parandada.

Kutseõppeasutustes õppivatele noortele korraldatakse õpimotivatsiooni suurendavaid kutsemeistrivõistlusi, kust on paljudel erialadel võimalik pääseda edasi rahvusvahelistele võistlustele (EuroSkills, WorldSkills, Euroopa Hotelli- ja Turismikoolide Assotsiatsiooni (European Association of Hotel and Tourism Schools) võistlused, EUROPEA Agro Challenge jt).

Peale selle toimub arvukalt konkursse (sh rahvusvahelise väljundiga), mille eesmärk on samuti motiveerida õpilasi oma andeid arendama, luues samal ajal väljundi tegeleda teatud teemaga süvitsi.

Loodud on ka koolide ja uurimisasutuste koostöö formaate uurimistööde tegemiseks. Näiteks on Eesti Teadusagentuur koondanud info mitme asutuse võimaluste kohta pakkuda uurimistööde teemasid.

Andekatele õpilastele loodud lisategevusi on kokkuvõttes suhteliselt palju ja on tunda ülikoolide jt asutuste valmisolekut luua neid juurdegi. Teiselt poolt on välja selgitamata sihtrühmade vajadused, mille alusel saaks hinnata, kas annete arengut soodustavate tegevuste valik on piisavalt variatiivne ja süsteemne ning arvestab kõiki vanuserühmi.

Tegevusplaan

Pakutavate tegevuste valik on üsna lai, ent sellest puudub hea ülevaade, mistõttu on raske hinnata arendusvajadusi. Seepärast tuleb esmalt tuvastada olemasolevad tegevused valdkondade ja sihtrühmade katvuse vaates ning selle alusel hinnata tegevusvajadust. Märksa selgemad on olümpiaadidega seotud vajadused. Nende puhul tuleb leppida kokku mõistetes ja eesmärkides, korrastada andmehaldust ning tagada olümpiaadimaterjalide ulatuslik kasutuselevõtt õppetöös. Tegevusplaan on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Annete arengut soodustavate lisategevustega seotud tegevusplaan

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
4.1. Olümpiaadide korraldus on jätkusuutlik ja süsteemne	4.1.1. Olümpiaadide statuudi loomine	2023. a II kvartal	Olümpiaade korraldavad asutused	Riigi-eelarve
	4.1.2. Olümpiaadide infosüsteemi loomine	2024. a I kvartal	Haridus- ja Noorteamet, HTMi õigusloome valdkond, HTMi tehnoloogiajuhtimise osakond	
	4.1.3. Olümpiaadimaterjalide muutmise õppetöös kasutatavaks	2026. a II kvartal	Olümpiaade korraldavad asutused, Haridus- ja Noorteamet, HTMi üldhariduspoliitika osakond	
4.2. Lisavõimaluste valik on piisav kõigi sihtrühmade jaoks	4.2.1. Tuvastatakse olemasolevad lisavõimalused andekatele	2024. a II kvartal	HTMi analüüsivaldkond	Riigi-eelarve
	4.2.2. Vajaduse ilmnemisel luuakse andekatele lisavõimalusi	2026. a I kvartal	Kõrgkoolid jt partnerid	

5. Andekate õpilaste ja nende vanemate nõustamise süsteemi arendamine

Eestis on kooli ja koolieelse lasteasutuse pidajale pandud kohustus tagada õpilasele tugispetsialistide teenus. Tugispetsialistideks loetakse logopeed, psühholoog, sotsiaalpedagoog ja eripedagoog. Nende töötajate ülesannete hulka kuulub üldhariduskoolis lapse arengu hindamine, erivajadustega õpilaste õppe korraldamisel vajadusi arvestava õpikeskkonna kujundamine ja sobivate meetmete valik ning vanemate ja perekonna nõustamine.

Eesti koolides töötavate sotsiaalpedagoogide kogemusel põhinevas uuringus (Avamere, 2019) rõhutatakse, et andekatel õpilastel

- on koolikeskkonnas keeruline teistega suhelda;
- võib esineda käitumuslikke probleeme;
- on emotsionaalsed probleeme;
- võib olla vaimseid probleeme, sh perfektsionism, depressioon ja söömishäired.

Andekate laste ja noorte sotsiaalsete ja emotsionaalsete probleemide leevendamiseks on vajalik (Avamere, 2019)

- tugispetsialistide (sotsiaalpedagoog, eripedagoog, hariduslike erivajaduste koordinaator, koolipsühholoog, tugiisikud) sekkumine ja koostöö;
- tugispetsialistide koostöö klassijuhataja ja lapsevanemaga, kuna vanemad veedavad oma lastega koos palju aega ning neil võib olla infot, mida sotsiaalpedagoogil ei pruugi olla.

Tugispetsialistide tööd andekatega takistab see, et

- andekate õpilaste vaimse tervise probleemid jäävad sageli kohusetunde ja tippsaavutuste varju ning tihti ei saa tugispetsialistid neist probleemidest teada (Saul *et al.*, 2007; Avamere, 2019);
- andekad jäävad tugispetsialistide suure koormuse ja andekatega töötamise kogemuse vähesuse tõttu tihti tähelepanuta (siinse tegevuskavaga seotud kaasamisvoorudes 2021. aastal esile toodud seisukoht).

Riigikontrolli 2020. aasta aruandes (Riigikontroll, 2020) nimetatakse, et lapsed ja noored saavad enamjaolt neile vajalikke tugiteenuseid 64% munitsipaallasteaedades ja 74% munitsipaalpõhikoolides. Ülejäänud peavad toime tulema vajalikust märkimisväärselt väiksema abiga, hankima seda mujalt või jäävad abita.

Kui õppeasutusest pole tuge saadud, on lapsevanemal võimalik pöörduda Rajaleidja keskusse, mis pakub tasuta õppenõustamist lapsi haridusteel toetavatele täiskasvanutele. Ka kohalikel omavalitsustel on nõustamiskeskusi. Omaette uurimist vajab, kui palju on neil asutustel valmidust nõustada andekate laste ja noorte vanemaid.

Rahvusvahelisest kirjandusest selgub, et andekad õpilased on oma emotsionaalsete ja sotsiaalsete iseärasuste tõttu vastuvõtlikud probleemide tekkele (Neihart, 2008; Peterson & Moon, 2008). Neile saab tagada heaolu, pakkudes (Robinson *et al.*, 2002)

- andekatele õpilastele individuaalseid haridusvõimalusi;
- õpetajatele ja tugispetsialistidele koolitusi ja muid teadmiste omandamise võimalusi;
- võimalust tegeleda individuaalselt iga andeka probleemidega, sh töötada välja süsteem, mis sisaldaks hariduslikku ja eraelulist nõustamist kõikidel vajalikel teemadel.

Tegevusplaan

Ülaltoodust ilmneb, et andekad õpilased vajavad oma eripära tõttu sageli tugispetsialistide toetust, samas selgub uuringutest, et tugispetsialistidel ei pruugi olla piisavalt aega ega ka teadmisi ja valmisolekut neid toetada. Seetõttu tuleb kvaliteetse nõustamisteenuse tagamiseks pakkuda tugispetsialistidele andekate hariduse alaseid koolitusi.

Sama oluline on teha kaasa Sotsiaalministeeriumi algatatud tugiteenuste reformis, et selle käigus ei ununeks andekate õpilaste vajadused. Kahtlemata on senised teadmised olukorrast üldistavad ja see vajab detailsemat käsitlust, mis võib mõjutada ka tulevasi otsuseid.

Tegevusplaan on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. Andekate õpilaste ja nende vanemate nõustamise süsteemi arendamise tegevusplaan

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
5.1. Kvaliteetne nõustamisteenus on kättesaadav	5.1.1. Rajaleidja spetsialistidele koolituse pakkumine ja juhendmaterjali koostamine	2023. a I kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigieelarve
	5.1.2. Andeka õppija vajaduste arvestamine erivajadustega laste tugisüsteemi reformis	Sõltub reformi tähtaegadest	Sotsiaalministeerium, HTMi üldhariduspoliitika osakond	
	5.1.3. Tugispetsialiste toetava andekate hariduse alase täienduskoolituse pakkumine	2025. a I kvartal	Eesti Talendikeskus, Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	

6. Andekate noorte ja nende juhendajate tunnustamine

Igal aastal esindavad sajad noored Eestit rahvusvahelistel võistlustel, saavutades seal märkimisväärt edu, ent nende tunnustamine on ebahütlane.

HTM võtab igal aastal vastu Euroskillsi ja Worldskillsi võistlustel võistkonda kuulunud kutseõppureid ja nende juhendajaid, kuid Eestist osaletakse palju rohkematel rahvusvahelistel kutsemeistrivõistlustel. Kohalikud omavalitsused tunnustavad üldjuhul oma piirkonna parimaid. Tartu Ülikool tunnustab igal aastal neid rahvusvahelistel olümpiaadidel osalenud õpilasi ja nende mentoreid, kelle on sinna lähetanud Tartu Ülikooli teaduskool. Siiski puudub ülevaade sellest, kas tunnustatakse kõiki kvaliteetsetel rahvusvahelistel võistlustel edu saavutanud noori.

Ebahütlase tunnustamise vältimiseks ning soovist väärtustada õpilaste motivatsiooni ja pingutusi esindada riiki kvaliteetsetel rahvusvahelistel võistlustel, tunnustas HTM 2019. aastal galal rahvusvahelistel olümpiaadidel, konkurssidel, kutse- ja spordimeistrivõistlustel ning üliõpilasvõistlustel edu saavutanud noori ja nende juhendajaid. Järgnevate aastate Covid-19 viiruse levik takistas ürituse korraldamist. Et tõsta esile noorte andeid ja sihikindlat tööd ning motiveerida teisigi pingutama, väärrib iga-aastane tunnustusüritus taaselustamist.

Tegevusplaan

Kuna andekate noorte ja nende juhendajate edu märkamine ja tunnustamine on Eestis ebahütlane, on tähtis seada sisse iga-aastane riigi tunnustusüritus tiptasemel rahvusvahelistel võistlustel edu saavutanud noortele (vt tabel 8).

Tabel 8. Andekate noorte ja nende juhendajate tunnustamise tegevusplaan

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
6.1. Andekate noorte ja nende juhendajate saavutused on märgatud	6.1.1. Rahvusvahelistel võistlustel edukalt osalenud noorte tunnustusürituse korraldamine	2022. a IV kvartal	HTMi kommunikatsiooni- valdkond, väline partner	Riigi-eelarve

Kasutatud allikad

Avamere, K. (2019). *Põhikoolide sotsiaalpedagoogide kogemuste kirjeldused sekkumistest andekate õpilaste sotsiaalsete ja emotsionaalsete probleemide ilmnemisel*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/64778>.

Beghetto, R. A., Kaufman, J. C., & Baxter, J. (2011). Answering the Unexpected Questions: Exploring the Relationship Between Students' Creative Self-Efficacy and Teacher Ratings of Creativity. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 5(4), 342–349. <https://doi.org/10.1037/a0022834>.

Carlile, O., & Jordan, A. (2012). *Approaches to Creativity. A Guide for Teachers*. Maidenhead: Open University Press.

Department for Children, Schools and Families. 2007. Effective Provision for Gifted and Talented Students in Secondary Education. Külastatud aadressil https://dera.ioe.ac.uk/7192/7/dcsf-00830-2007_Redacted.pdf.

Department for Children, Schools and Families, corp creator. (2007). *Supporting children learning English as an additional language: guidance for practitioners in the Early Years Foundation Stage*. A9REC02_Redacted.pdf (ioe.ac.uk).

Eenraid, P. (2016). *Andekate õpilaste toetamise võimalusi põhikooli ajalooõpetuses*. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/30550/view?page=1&p=separate&search=Eenraid&tool=search&view=483,660,1550,723>.

Feldhusen, J. (2005). Giftedness, talent, expertise, and creative achievement. R. J. Stenberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (2nd ed., pp. 64–79). New York: Cambridge University Press.

Freeman, J., Raffan, J., & Warwick, I. (2010). *Worldwide provision to develop gifts and talents. Research report. An international survey. Research report*. Berkshire: CfBT Education Trust.

Gagné, F. (2009). Building gifts into talents: Detailed overview of the DMGT 2.0. B. MacFarlane & T. Stambaugh (Eds.), *Leading change in gifted education: The festschrift of Dr. Joyce VanTassel-Baska* (pp. 61–80). Waco, TX: Prufrock Press.

Glăveanu, V. P., & Beghetto, R. A. (2021). Creative Experience: A Non-Standard Definition of Creativity. *Creativity Research Journal*, 33(2), 75–80. <https://doi.org/10.1080/10400419.2020.1827606>.

Glück, J., & Tischler, K. (2022). How to save the World: Replacing „Giftedness“ with „Giftingness“ based on individual strengths and interests. *Gifted Education International*, 38(3), 397–403. <https://doi.org/10.1177/02614294211058921>.

Gyarmati, K. (2017). *Lasteaiaõpetajate teadmised ja hinnangud andekuse kui erivajaduse kohta*. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/32016/view?page=1&p=separate&search=Gyarmati&tool=search&view=0,706,2550,2595>.

Heller-Sahlgren, G. (2018). *The Achievement – Wellbeing Trade-Off in Education*. London: Centre for Education Economics.

Hantsom, H. (2018). *Andekate laste õpetamise väljakutsed*. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/44979/view?page=1&p=separate&search=Hantsom&tool=search&view=429,854,1810,844>.

Haridus- ja Teadusministeerium. *Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 (s.a.)*. Külastatud aadressil <https://www.hm.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeerium/strateegilised-alus-dokumendid-ja-programmid#haridusvaldkonna-are>.

Haridus- ja Teadusministeerium. *Noortevaldkonna arengukava 2021–2035 (s.a.)*. Külastatud aadressil <https://www.hm.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeerium/strateegilised-alus-dokumendid-ja-programmid#noortevaldkonna-aren>.

Kadak, M. (2020). *Noorte annete avastamine ja toetamine Pärnumaa noortekeskustes*. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/85148/view?page=1&p=separate&search=kadak&tool=search&view=677,856,1482,691>.

Kajak, E.-L. (2021). *Kutseõpetajate kirjeldused kutsealaselt andekate õppijate märkamisest ja õpetamisest õppimisprotsessis ning nende ootused toetusele kutsealaselt andekate õppijate õpetamisel*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/71241>.

Kallas, K., Tatar, M., Plaan, K., Käger, M., Kivistik, K., & Salupere, R. (2015). *Uuring „Õpetajate täiendusõppe vajadused“*. Lõpparuanne. Tartu: Balti Uuringute Instituut. Külastatud aadressil http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/45196/Opetaja_taiendoppe%20vajadus.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Kaufman, J. C. (2018). Finding Meaning With Creativity in the Past, Present, and Future. *Perspectives on Psychological Science* 2018, 13(6), 734–749. DOI 10.1177/1745691618771981.

Kaufman, J. C., & Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The four C model of creativity. *Review of General Psychology*, 13(1), 1–12. <https://doi.org/10.1037/a0013688>.

Kitsing, M., Täht, K., & Kukemelk, H. (2015). Kooli mikrokliima: õpetajate toetav käitumine ja õpilaste tulemuslikkus. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 3(1), 27. DOI: 10.12697/eha.2015.3.1.06.

Konstabel, K. (2012). Andekate laste tuvastamine. V. Sepp (toim), *Andekas õpilane klassis. Abiks õpetajale andekate õpilaste tuvastamisel ja toetamisel* (lk 9–17). Tartu: Tartu Ülikooli teaduskool.

Laidra, K. (2010). *Andekad, alasooritajad ja andekad alasooritajad Eesti õpilaste isiksuse uuringus*. Ettekanne konverentsil „Andekus – kink või koorem“, 9. juuni.

Leon, A. (2016). *Andeka lapse märkamine ja toetamine koolieelses lasteasutuses*. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/27443/view?page=1&p=separate&search=leon&tool=search&view=575,848,1482,691>.

Lepisto, D. A., & Pratt, M. G. (2017). Meaningful work as realization and justification: Toward a dual conceptualization. *Organizational Psychology Review*, 7(2), 99–121. <https://doi.org/10.1177/204138661663003>.

Mikkor, M. (2021). *Tartu maakonna klassiõpetajate valmisolek ja vajadus kasutada õppetöös andekatega digitaalseid õppematerjale ning ootused digiõppematerjalide sisule*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/73195>.

Neborjakina, V. (2012). *Andekus kui HEV: olukord Eesti koolides: Andekate tuvastamine ja arendamise meetmed*. Ettekanne Tartu Ülikooli teaduskooli Eesti Sotsiaalfondi projekti „Talendid tuleviku teenistuses“ lõpuseminaril, 7. juuni.

- Neihart, M. (2008). Identifying and Providing Services to Twice Exceptional Children. S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children: Psychoeducational Theory, Research, and Best Practices* (pp. 115–137). Springer Science+Business media, LLC.
- Nemeržitski, S. (2020). Motivatsioon, loovus ja kuidas koolikeskkonnas neid mõlemaid arendada? E. Heinla (koost), *Lapse loovuse hoidmine ja arendamine* (lk 104–113). Tartu: Atlex.
- Niinemets, J. (2020). *Lasteaiaõpetajate arusaamad laste annete toetamisest arendavate tegevuste kaudu. Bakalaureusetöö*. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/84349/view?page=1&p=separate&search=niinemets&tool=search&view=413,564,1930,900>.
- OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 tulemused. I osa. Õpetajad ja koolijuhid elukestvate õppijatena.* (2019). Tallinn. Külastatud aadressil https://harno.ee/sites/default/files/documents/2021-02/talis_eesti_raporti_i_osa.pdf.
- Ojalill, K. (2020). *Lasteaiaõpetajate ja õpetajakoolituse üliõpilaste hoiakud andekate laste hariduse suhtes. Bakalaureusetöö*. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/69367>.
- Paabort, H. (2013). Noorsootöö noortekeskuses. M. Valge (toim), *Noorsootöö õpik* (lk 178–193). Tallinn: Archimedes.
- Paas, M. (2012). *Tunniväline tegevus õppekava individualiseerimisel Eesti üldhariduskoolide I–III kooliastmes. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Palts, K., & Häidkind, P. (2013). Lapse arengu hindamine. P. Häidkind, K. Palts, J. Pillmann, K. Ennok, K. Villems & T. Peterson (toim), *Lapse arengu hindamise ja toetamise juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele*. Külastatud aadressil https://hm.ee/sites/default/files/documents/2022-07/juhendmaterjal_alusharidus.pdf.
- Pedaste, M. (2019). *Lapsevanemate kogemused lapse annete arengu toetamisel I kooliastmes ja ootused annete arengu toetamise suhtes. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/65338>.
- Peterson, J. S., & Moon, S. M. (2008). Counseling the Gifted. S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (pp. 223–245). Boston, MA: Springer.
- Plumer, M. (2012). *Andekate alasoortus üldhariduskoolides koolijuhtide ja haridusliku erivajaduse koordinaatorite hinnangul. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Põlda, H. (2018). Andekusfenomeni konstrueerimine avalikus kommunikatsioonis. *Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid*, 48. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/50583/view?page=3&p=separate&search=p%C3%B5lda&tool=search&view=370,446,1530,713>.
- Põlda, H., & Aava, K. (2016). Andekuse kui haridusliku erivajaduse tähenduse konstrueerimine Eesti muutunud õpikäsituse kontekstis. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2), 89–117. <https://doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.05>.
- Põlda, H., Roosalu, T., Karu, K., Teder, L., & Lepik, M. (2021). Üldpädevuste kujundamine ja osaliste agentsus mitteformaalõppes. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 9(1), 60–87. <https://doi.org/10.12697/eha.2021.9.1.03>.

- Pärna, O. (koost). (2016). *Töö ja oskused 2025. Ülevaade olulisematest trendidest ja nende mõjust Eesti tööturule kümne aasta vaates. Tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteem OSKA*. Tallinn: Kutsekoda.
- Raudvee, M. (2020). *Matemaatikas andeka õpilase märkamine ja toetamine. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/68623>.
- Reis, S., Robinson, N., & Moon, S. (Eds.), *The Social and Emotional Development of Gifted Children* (pp. 267–288). Texas: The National Association for Gifted Children.
- Reitav, U. (2013). Noorsootöö huvikoolis. M. Valge (toim), *Noorsootöö õpik* (lk 213–231). Tallinn: Archimedes.
- Renzulli, J. S. (1986). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 53–92). New York: Cambridge University Press.
- Renzulli, J. S., Siegle, D., Reis, S. M., Gavin, K. M., & Sytsma Reed, R. E. (2009). An Investigation of the Reliability and Factor Structure of Four New Scales for Rating the Behavioral Characteristics of Superior Students. *Journal of Advanced Academics*, 21(1), 84–108.
- Riigikontroll (2020). *Hariduse tugiteenuste kättesaadavus. Kas lapsed saavad hariduse omandamisel lasteaias ja koolis vajalikke tugiteenuseid? Riigikontrolli aruanne Riigikogule*, 25. november. Külastatud aadressil <https://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2516/language/et-EE/Default.aspx>.
- Robinson, M. N., Reis, S. M., Neihart, M., & Moon, S. M. (2002). *Social and Emotional Issues Facing Gifted and Talented Students: What Have We Learned and What Should We Do Now?* Austin: Prufrock Press.
- Roostfeldt, T. (2016). *Koolipõhised andekate õppe kvaliteedi indikaatorid. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/52897>.
- Rosnov, R. (2011). *Algklasside õpetajad andekate laste õpetamisest ja sellega seonduvatest probleemidest. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/17943>.
- Saar, S. (2016). *Hariduslike erivajadustega noorte huvihariduses osalemise ja toetamise võimalused Tallinna munitsipaalhuvikoolide näitel. Magistritöö*. Tallinn: Tallinna Ülikool. Külastatud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/27481/view?page=1&p=separate&search=saar&tool=search&view=638,758,1482,691>.
- Saul, H., Sepp, V., & Päiviste, M. (2007). *Andekus kui hariduslik erivajadus: olukord Eesti üldhariduskoolides*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Sepp, V. (2008). *Estonian Olympiads: Their educational function in supporting talented students. PhD thesis*. Nijmegen: Radboud University Nijmegen.
- Sepp, V. (2009). Olümpiaadid peegeldavad haridussüsteemi ja ühiskonda. *Haridus*, 9–10, 29–31. Külastatud aadressil <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:52290>.
- Sepp, V. (2010). *Andekusest ja andekatest lastest*. Tartu: Atlex.
- Sepp, V. (2013). *Andekuse kontseptsioonid ja mudelid. Õppematerjal. BEST e-õppe programm*. Tartu: Tartu Ülikool.

- Sepp, V. (2019). Andeka õppija eripäradega arvestamine. K. Saart (toim), *Kvaliteetsem teadushuviharidus* (lk 99–102), Tartu: Eesti Teadusagentuur.
- Sepp, V. (2020). Kuidas on loovus seotud andekusega. Heinla, E. (koost), *Lapse loovuse hoidmine ja arendamine*. Tartu: Atlex.
- Sepp, V. (2021). Ande märkamine ja toetamine sõltub teadlikkusest ja koostööst, mitte testist. *Õpetajate Leht*, 15. jaanuar. Külastatud aadressil <https://opleht.ee/2021/01/ande-markamine-ja-toetamine-soltub-teadlikkusest-ja-koostoost-mitte-testist/>.
- Sepp, V. (2022). *Andekusuurijate võrgustiku rahvuslike raportööride poolt konverentsidel jm esitatud andmete alusel koostatud ülevaade. Isiklikud märkmed*.
- Serbak, K. (2019). *Andekad Eesti hariduses*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Shavinina, L. V. (2013). How to develop innovators? Innovation education for the gifted. *Gifted Education International*, 29(1), 54–68. doi: 10.1177/0261429412440651.
- Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking Giftedness and Gifted Education: A Proposed Direction Forward Based on Psychological Science. *Psychological Science in the Public Interest* 12(1), 3–54.
- Säälik, Ü. (2012). Kooli ja klassi kliima, õpetajaõpilase suhted, õpi ja õpetamismeetodid ning õpetajate käitumine koolijuhil ja õpilaste hinnangute põhjal. J. Mikk, M. Kitsing, O. Must, Ü. Säälik & K. Täht (koost), *Eesti PISA 2009 kontekstis: tugevused ja probleemid. Programmi Eduko uuringu-toetuse kasutamise lepingu aruanne* (lk 62–71). Tartu.
- Ziegler, A. (2009). Research on giftedness in the 21st century. L. Shavinina (Ed.), *International Handbook on Giftedness* (pp. 1509–1524). New York: Springer.
- Texas Association for the Gifted and Talented (s.a.). *Laws and Guidance for Gifted Education in Texas*. Külastatud aadressil https://www.txgifted.org/laws_guidance#texasstateplan.
- Vint, K., & Šuman, C. (2021). *Kaasav ja kvaliteetne haridus lasteaiarühmas: eripedagoogiline tugi õpetajatele. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <http://hdl.handle.net/10062/73338>.
- Võgotski, L. (2016). *Laste loovus ja kujutlusvõime. Mäng ja selle osa lapse psüühilises arengus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- World Council for Gifted and Talented Children. (2021). *Global principles for professional learning in gifted education*. Külastatud aadressil <https://world-gifted.org/professional-learning-global-principles.pdf>.

Lisa. Annete märkamise ja toetamise tegevusplaan 2022–2027

1. Andekuse määratlemine ja õigusnormide täiendamine				
Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
1.1. Sihtrühma määratlemise kriteeriumid on sõnastatud	1.1.1. Andekuse mõiste määratlemine	2023. a I kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigi-eelarve
1.2. Andekuse määratlus on viidud vajaduse korral sisse seonduvatesse õigusnormidesse	1.1.2. Kehtivate õigusnormide hindamine ja neisse vajaduse korral andekuse määratluse sisseviimine	2023. a IV kvartal	HTMi õigusloome valdkond	Riigi-eelarve
2. Annete tuvastamine ja toetamine				
Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
2.1. Metoodiline abimaterjal õpetajatele, juhendajatele ja tugispetsialistidele annete tuvastamiseks on koostatud	2.1.1. Annete tuvastamise ja andekate arendamise juhendmaterjali koostamine	2024. a IV kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigi-eelarve
	2.1.2. Annete tuvastamise ja toetamise juhendmaterjali testimine ning tagasiside kogumine õppeasutustes	2025. a I kvartal	Eesti Talendikeskus	
	2.1.3. Annete tuvastamise ja toetamise juhendmaterjali kasutuselevõttu soodustava teavituskampaania korraldamine	2025. a II kvartal	HTMi kommunikatsioonivaldkond	
2.2. Loodud on haridusasutustes annete tuvastamise ja toetamise tõhusust hindav ja kvaliteeti edendav mõõdikute süsteem	2.2.1. Andekate hariduse kvaliteediindikaatorite väljatöötamine	2024. a IV kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigi-eelarve

2.3. Kujunenud on teadmine andeka õpilase ja tema õpitee toetamise kohta	2.3.1. Uuringu „Andekus Eesti haridussüsteemis. Praktikad ja takistused andekate noorte toetamiseks formaal- ja mitteformaalõppes“ tegemine	2024. a I kvartal	HTMi analüüsivaldkond, väline partner	Riigieelarve
	2.3.2. Andepoliitika tulemuslikkuse hindamise uuringu tegemine	2027. a IV kvartal	HTMi analüüsivaldkond, väline partner	
	2.3.3. Andekate kohta kogutava andmekoosseisu analüüs EHISes ja vajaduse korral andmekoosseisu täiendamine	2025. a I kvartal	HTMi tehnoloogia juhtimise osakond	
2.4. Andeka õpilase areng on toetatud	2.4.1. Selgitatakse välja alus-, üld- ja kutseharidusasutuste valmisolek ja võimekus töötada andekatega. Vähese valmisolekuga asutustele toetamis- ja nõustamisteenuse loomine	2025. a II kvartal	HTMi analüüsivaldkond, Eesti Talendikeskus	Riigieelarve
	2.4.2. Õppematerjalide arendamine, sh selle väljaselgitamine, millised õppematerjalid, meetodikad, testid, võistlused, konkursid jm on andekatega töötamise toetamiseks olemas	2024. a IV kvartal	HTMi üldhariduspoliitika osakond	
	2.4.3. Õppekavade arendamine. Analüüsitakse, kas õppekavad toetavad andekate õpilaste arengut, ja vajaduse korral tehakse täiendusettepanekuid	2024. a IV kvartal	HTMi üldhariduspoliitika osakond	
	2.4.4. Formaal- ja mitteformaalõppes andekatega tehtava lisatöö tasustamise põhimõtete väljatöötamine	2026. a I kvartal	HTMi õigusloome valdkond	

3. Alus-, üld-, kutse- ja huvihariduse õpetajate ning tugispetsialistide ja noorsootöötajate koolituste pakkumise tõhustamine annete toetamiseks

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
3.1. On loodud uusi andekusalaseid koolitusvõimalusi õpetajatele, noorsootöötajatele ja tugispetsialistidele	3.1.1. Läbirääkimiste alustamine kõrgkoolidega andekusteemaliste kohustuslike õppeainete või teemade sisseviimise üle õpetajakoolituse, huvihariduse ja noorsootöö erialadel	2023. a II kvartal	Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	Riigieelarve
	3.1.2. Kogemuskoolituste formaadi juurutamine, et tutvustada seniseid praktikaid ning kogemusi alus-, üld-, kutse- ja huvihariduses ning noorsootöös	2023. a II kvartal	Eesti Talendikeskus	
	3.1.3. Andekusalase vaba juurdepääsuga e-kursuse (MOOC) loomine täienduskoolitusena	2025. a I kvartal	Eesti Talendikeskus, Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	
	3.1.4. Andekusalaste täienduskoolitusvõimaluste loomine õpetajatele, noorsootöötajatele ja tugispetsialistidele	2025. a I kvartal	Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	
	3.1.5. Andekusalase doktorantuurikoha loomine	2024. a III kvartal	Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	

4. Annete arengut soodustavad lisategevused

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
4.1. Olümpiaadide korraldus on jätkusuutlik ja süsteemne	4.1.1. Olümpiaadide statuudi loomine	2023. a II kvartal	Olümpiaade korraldavad asutused	Riigieelarve
	4.1.2. Olümpiaadide infosüsteemi loomine	2024. a I kvartal	Haridus- ja Noorteamet, HTMi õigusloome valdkond, HTMi tehnoloogiajuhtimise osakond	
	4.1.3. Olümpiaadimaterjalide muutmise õppetöös kasutatavaks	2026. a II kvartal	Olümpiaade korraldavad asutused, Haridus- ja Noorteamet, HTMi üldhariduspoliitika osakond	

4.2. Lisavõimaluste valik on piisav kõigi siht-rühmade jaoks	4.2.1. Tuvastatakse olemasolevad lisavõimalused andekatele	2024. a II kvartal	HTMi analüüsivaldkond	Riigieelarve
	4.2.2. Vajaduse ilmnemisel luuakse andekatele lisavõimalusi	2026. a I kvartal	Kõrgkoolid jt partnerid	

5. Andekate õpilaste ja nende vanemate nõustamise süsteemi arendamine

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
5.1. Kvaliteetne nõustamisteenus on kättesaadav	5.1.1. Rajaleidja spetsialistidele koolituse pakkumine ja juhendmaterjali koostamine	2023. a I kvartal	Eesti Talendikeskus	Riigieelarve
	5.1.2. Andeka õppija vajaduste arvestamine erivajadustega laste tugisüsteemi reformis	Sõltub reformi tähtaegadest	Sotsiaalministeerium, HTMi üldhariduspoliitika osakond	
	5.1.3. Tugispetsialiste toetava andekate hariduse alase täienduskoolituse pakkumine	2025. a I kvartal	Eesti Talendikeskus, Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool	

6. Andekate noorte ja nende juhendajate tunnustamine

Eesmärk	Tegevus	Tähtaeg	Partnerid	Rahastus
6.1. Andekate noorte ja nende juhendajate saavutused on märgatud	6.1.1. Rahvusvahelistel võistlustel edukalt osalenud noorte tunnustuse korraldamine	2022. a IV kvartal	HTMi kommunikatsioonivaldkond, väline partner	Riigieelarve